

Derleyenler
GÜNEY ÇEĞİN - İBRAHİM ŞİRİN
Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları

İletişim Yayınları 1978 • Araştırma-İnceleme Dizisi 333
ISBN-13: 978-975-05-1444-9
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora - Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Kahramanmaraş, Aralık 1978
UYGULAMA Hüsni Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
GÜNEY ÇEĞİN - İBRAHİM ŞİRİN

Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
SUNUŞ	
HAMİT BOZARSLAN.....	9
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE REJİMİN MILITARİST ÖZERKLİĞİ	
GÜNEY ÇEĞİN.....	31
SİYASAL ŞİDDETİN ASKERİ YÖNÜ: İTTİHAT VE TERAKKİ İKTİDARININ KURUMSALLAŞMASI SÜRECİNDE ASKERİ YÖNTEMLERİN YERİ	
YÜCEL KARADAŞ.....	55
VARLIK VE YOKLUK KISKACINDA ERMENİLER: 1915 ERMENİ KIRIMI'NIN EKONOMİK ŞİDDET BOYUTU*	
ÜMİT KURT.....	79
1950-1960 DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: DEMOKRATİKLEŞME / OTORİTERLEŞME İKİLEMİ VE SİYASAL ŞİDDET	
GÜLÇİN BALAMİR COŞKUN.....	129
"NEDEN SİLAHLI MÜCADELE?": TÜRKİYE KÜRDİSTANI'NDA ŞİDDETİ ANLAMAK	
HAMİT BOZARSLAN.....	149
SON KÜRT EŞKİYALARI: KÜRT MESELESİNDE "ADI" ŞİDDETİN OLAĞANÜSTÜLÜĞÜ, SİYASALLIĞI VE YASA YAPICI MİRASI	
AHMET ÖZCAN.....	165

DEVLET VE POLİTİK ŞİDDET: LATİN AMERİKA VE TÜRKİYE’DE GERİLLA HAREKETLERİ	
FERDAN ERGUT	207
FAŞİZM, MEDENİLİK VE TÜRK DEVLETİNİN KRİZİ	
TIM JACOBY	225
1970-73 TÜRKİYE’SİNDEKİ DEVRİMCI ŞİDDET MOMENTİNİN POLİTİK VE SOSYALBİLİMSSEL BİR ANALİZİ	
VEFA SAYGIN ÖĞÜTLE - HÜSEYİN ETİL	249
İSLÂMCI LIKTAN YENİ-İSLÂMCI LIĞA: İSLÂM, ŞİDDET VE DEVRİM	
BURAK ÖZÇETİN	317
TÜRKİYE KAPİTALİZMİNDE ZORUN ROLÜ: RIZASIZ BİR TOPLUM SÖZLEŞMESİ OLARAK 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ	
OĞUZ DİLEK	347
TÜRKİYE’DE “DOKSANLAR”: DEVLET ŞİDDETİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE SÜREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME	
BAHAR ŞAHİN FIRAT	369
KÜRDİSTAN/TÜRKİYE VE CEZAYİR/FRANSA: SÖMÜRGE YÖNTEMLERİ, ŞİDDET VE ENTELEKTÜELLER	
BARIŞ ÜNLÜ	403
OSMANLI’NIN SON DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KADIN YURTTAŞIN İNŞASINDA ATAERKİL ZİHNİYET ŞİDDETİ	
ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA	435
OSMANLI’DAN GÜNÜMÜZE TÜRK AKADEMİSİNİN SİYASİ İKTİDAR İLE DANSI	
İBRAHİM ŞİRİN	477
YAZARLAR	499

TEŞEKKÜR

Elinizdeki derleme *çerçevenmesinden* tutun katkıda bulunanların *keşfedilmes*ine değin tam anlamıyla kolektif emeğin bir ürünüdür. Çalışmanın yazarları sadece yazılarıyla bu yapıta omuz vermediler, yol ve yordam konusunda da desteklerini esirgemediler. Bu yüzden evvela derlemenin oluşumu sürecinde nazımızı çeken makale yazarı dostlarımıza/hemdertlerimize ve özellikle de birçok yazının tashihi konusunda bize desteğini esirgemeyen Şahin Sınır ile Cem Orhan'a teşekkür etmeyi bir borç addediyoruz. Bu süreçte tavsiyelerini ve nezaketini esirgemeyerek her daim yanımızda olan Tanıl Bora'ya ve eserleriyle "siyasal şiddet" mevzusuna bizi adeta çeken/celbeden Hamit Bozarslan'a ise sonsuz teşekkürler.

Güney Çeğin ve İbrahim Şirin'in derlediği *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları* kitabı, şiddet konusundaki araştırmaların ilk bakışta birbirleriyle tezatlı görünebilen iki yöntemi aynı anda uygulamaya geçirmesinin zorunlu olduğunu gösteriyor. Bunlardan ilki, şiddetin kendi başına sosyal bilimlerin meşru konularından biri olarak sorunsallaştırılması, tabir yerindeyse belli bir "özerklikle" donatılmasıdır; ikincisi ise, şiddetin ancak fenomenolojik bir yaklaşımla algılanabileceğinin anlaşılması, bu nedenle de berisinde ve ötesindeki hâkimiyet ve iktidar ilişkileri ile bir arada ele alınmasıdır. Bu nedenledir ki, ancak başka sahalardan tuttuğu ışıkla aydınlanabilen "şiddet", aynı zamanda tarihsel formasyonların oluşumundan etnik sorunların zaman içinde birbirlerini izleyen konfigürasyonlar dahilinde yeniden tanımlanmasına, cinsiyet ilişkilerinin toplumsal üretim ve kontrol mekanizmaları yoluyla belirlenmesinden devletin istisnai anlardaki kriz mühendisliğine kadar birçok soruna yeni bir bakış açısıyla bakmayı mümkün kılmaktadır.

Tarihin şiddetini sorgulamak

Çeğin ve Şirin'in derlediği çalışma, şiddete bu tür ikili bir yaklaşımın ancak disiplinlerarası bir yöntemle geliştirilebileceğini göstermektedir. Bu yöntem ise, ister istemez, tarihsel boyutun yoğun bir şekilde hesaba katılmasını gerektirmektedir. Bu "Sunuş"ta, *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları* derlemesinin bu konuda getirdiği katkılara değinmeden önce, klasik Osmanlı dönemi (ve genellikle "modernite" öncesi şiddet olguları) üzerine çalışmaların

son derece az olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.¹ Oysa ki, uzun erimli tarihsel bir boyut, dönemler arası devamlılıklar ve kopuşlar konusunda, ya da benzer senaryoların değişik konfigürasyonlarda bile olsa periyodik olarak yenilenmesinin anlaşılmasında son derece ilginç perspektifler sunabilir, sosyal dokunun tümüyle çöktüğü, mahalli iktidar güçlerinin ancak şiddetli bir özerkleşme sayesinde ayakta kalabildiği ve devlet-içi ihtilafların keskinleştiği dönemlerde patlayan Celali isyanları ya da Lale Devri'nin sonunu belirleyen Patrona Halil isyanından (1730) Susurluk dönemi Türkiye'sine (1996) kadar birçok devrede görülen toplumsal fragmantasyon olgusunu açıklamamızı sağlayabilir. Osmanlı'da, isyanlar döneminden çıkış, genellikle devletin yeni bir hegemonik blok kurmasını ve bu şekilde bir restorasyon tecrübesine girişmesini zorunlu kılmıştır. Bu anlamda, burada son derece anakronik bir şekilde kullandığının bilincinde olduğum “popülizm”in ve “sosyal muhafazakârlık” kavramlarının, devletin “beka”sının garanti altına alınmasında her dönemde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Elimizdeki çalışmanın tarih alanında getirdiği diğer önemli bir katkı ise, “imparatorluktan çıkış” sürecinin, kısmen de olsa, devletin bir “vatandaşlık fabrikası”na dönüşmesiyle mümkün olduğunu, bu süreç içinde devlet tarafından uygulanan zorun ve toplumdan gelen şiddet ilişkilerinin, bazen yeni sentezlerle birlikte yeniden tanımlanmış olduğunu göstermesidir. Nikos Kazancakis'in *Ya Ölüm Ya Hürriyet* kitabında ele aldığı Girit örneğini değerlendiren Fransız siyaset bilimcisi Jean Leca, milli devlet öncesi toplumların temelindeki hâkimiyet ve mağduriyet/maduniyet sisteminin ayrılmaz bir bileşkeni olan cemaatler-arası “medeni ilişkileri”nin (*civility*) vatandaşlıkla birlikte imha edildiğini öne sürmekteydi.² Ivo Andriç ve Cevad Karahasan'ın Bosna üzerine romanları³ da bu olguyu açık bir şekilde göstermektedirler. Millet öncesi “medeniyet”in devamlılığının temelinde, sadece sosyal-cemaatsel statülerin içselleştirilmesi değil, aynı zamanda imparatorluk tipi toplumların değişik “aileleri”nin mukaddes kabul edilen üç sınırla birbirlerinden ayırt edilmesi bulunmaktaydı. “Kadın bedeni” olarak tanımlayabileceğimiz ilk sınır, her “aile”nin kendi içinde yeniden üretilmesini sağlarken, cami, tapınak, kilise ya da sinagog, grubun metafizik bir referansa sahip olmasını, “mezarlıklar” ise, grubun varlığının yaşanan anı aşan bir tarihsellikte korunmasını mümkün kılıyordu. “Çok ailelikten” din *ve/veya* dil temelinde “tek aile”ye geçiş, bu sınırların ihlalini, “aile dışında” kalanların ar-

1 Bununla birlikte, bkz. Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca, 1994; Sencer Divitçioğlu, “‘Oyun Teorisi’ Bağlamında Celali İsyanları”, *Cogito*, 19, 1999, s. 137-145.

2 Jean Leca, “Individualisme et citoyenneté”, P. Birnbaum ve J. Leca (der.), *Sur l'individualisme* içinde, FNSP, Paris, 1991, s. 159-209.

3 Ivo Andriç, *Drina Köprüsü*, 1945, Cevad Karahasan, *Kum Çağı*, Fransızca ilk baskı, 2001.

tık zimmilik gibi bir sistemin dahi koruyamadığı bir şekilde dışlanmalarını ve Sosyal-Darwinist bir çerçevede düşman olarak ilân edilmelerini zorunlu kılıyordu.

Güney Çeğin'in ele aldığı (ve İttihat ve Terakki dönemini içerecek şekilde geniş tutulması gereken)⁴ İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş süreci, yeni "aile"nin sınırlarının önce din, daha sonra da dil temelinde belirlenmesinin ardındaki dinamiklerin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. İttihatçılığın ve ardından da Kemalizmin Osmanlı ve Türkiye tarihinde önemli kopuşlar anlamına geldiğinden şüphe yok. Bu iki iktidarın iç ilişkileri ise, araştırmacıların ilgisini çeken en önemli konular arasında yer almaktadır. Carter Findley'in de belirttiği gibi, bu ilişkilerin, "kopuş-devamlılık" ikileminin ötesinde, kopuşların yaşandığı ve devamlılıkların gözlemlendiği alanlar şeklinde ele alınması ilginç olabilir.⁵ Belli bir anlamda, İttihatçılığın yarattığı kopuşun temelinde, kendisini savunamayacak kadar köhnemiş bir "eski" düzenden çıkış bulunmaktaydı. Bu kopuş, aynı zamanda, İttihatçıların sosyal ve psikolojik evrenini belirleyen "tarihsel misyon", "bilimcilik", Sosyal-Darwinizm, "hayatiyet" ve mistisizm gibi kavram ve temalar sayesinde mümkün olmuştu. İkinci kopuşun temelinde ise, Kemalizm'in, özellikle 1930'lardan sonra kendisini Faşizm ve Bolşevizmle birlikte anti-liberal ve anti-demokratik olarak tahayyül ettiği evrensel bir geleceğin üçüncü modeli olarak algılanması bulunmaktadır. İttihatçı kopuş, bir askerî *pronunciamiento*'nun büyük ölçüde çözülmüş olan bir sistemi *ancien régime* haline dönüştürebilmesi ve ele geçirdiği devleti, kelimenin tam anlamıyla bir kartel halinde yeniden düzenlemesi olarak değerlendirilebilir. Cemal, Enver ve Talat Paşalar arasında ve Talat'la İttihatçı "genç" kadrolar arasında zaman zaman kanlı bir nite-lik kazanan iç çatışmalara rağmen "Cemiyet"in çökmemiş olması, bu kartelin son derece etkin bir iktidar mühendisliğine sahip olduğunu göstermektedir. İdris Küçükömer'in yıllar önce önerdiği gibi, Kemalizmin başarısı ise, önce temel unsurları İttihatçılık-komitacılık geleneğinden gelen tarihsel bir blok kurabilmesi, ikinci bir aşamada ise, kazandığı maddi ve sembolik kaynaklar sayesinde bu bloğu dağıtabilmesi ile açıklanabilir.⁶ Bu faktörler kadar önemli olan diğer bir olgu da, Çeğin'in belirttiği gibi, İttihatçılığın ve -kuruluş dönemi- Kemalizm'inin "zor" ve "şiddet" arasındaki geleneksel sınırı tümüyle berhava edebilmiş olmalarında yatmaktadır. Her iki iktidar da, bir yandan *yasal* olan zoru -en azından teorik olarak- tümüyle monopolleştir-

4 Erik-Jan Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-1926*, Leiden, Brill, 1984 ve Şükrü Hanioglu, *Atatürk. An Intellectual Biography*, Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2011.

5 Carter V. Findley, "Continuity, Innovation, Synthesis and the State", Kemal H. Karpat (der.), *Ottoman Past and Today's Turkey* içinde, Leiden-Boston-Köln, 2000, s. 29-46.

6 İdris Küçükömer, *Bütün Eserleri 3. Sivil Toplum Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s. 106.

meyi hedeflerken, diğ er yandan, bunun tam zıddı olan sisteme karşı şiddete de yoğun bir şekilde başvurmuştur. Bu ikili boyut, bizi Sebastien Haffner'in ve Hannah Arendt'in dönemlerinin siyasal kopuş anları karşısında duydukları şaşkınlıklara hōristik bir anlam yüklemeye yöneltmektedir. Bir hukukçu olan ve bu nedenle de devleti ancak meşru zor kategorisinden yola çıkarak algılayabilen Haffner, Nazizmin hem devlet zoruna hem de devlete karşı şiddete başvurusunu çözülmesi zor bir muamma olarak görmekteydi.⁷ İhtilalci konfigürasyonlardan yola çıkan Hannah Arendt ise, devlet ve yıkıcı ihtilalci şiddet, hatta siyaset ve şiddet arasındaki ilişkiyi kavramakta güçlük çekmekteydi. Ona göre, ihtilallerin trajedisinin ardında şiddete başvurmaları yatmaktaydı.⁸ Bu iki düşünürün teorik çıkmazlarının temelinde, klasik devlet ve hukuk felsefesinin kurucu postülatlarından birinin tümüyle anakronik bir hale gelmiş olması yatmaktaydı. Bu postülatlara göre, Leviathan, ancak bireyi başka bireylerin ürettiği şiddetten koruma koşuluyla kendi kullandığı zoru meşru kılabilirdi. “Kamu yararı”nın meşrulaştırdığı zora değil de sıradan bir şiddete başvuran bir Leviathan'ın gayrimeşru bir çeteden farkı kalmamaktaydı. Oysa ki, 20. yüzyılın, aralarında İttihatçılığın da bulunduğu bir dizi örneği, bir iktidar erkinin kendisini çeteleşme olgusu ve komitacıvari aksiyolojik bir felsefeyle meşru, ya da en azından etkin kılabileceğini göstermektedir. Bu örnekler sadece Hobbes'a değil aynı zamanda Weber'in devlet teorisine de meydan okumakta, iktidarı ele geçiren erkin her zaman bir zor tekeline kuramadığını, kendi içinde bazen şiddete başvurmayı da içeren yoğun fragmantasyonları engelleyemediğini göstermekte.

Yücel Karadaş'ın makalesi de Cumhuriyet Türkiye'sinin hem devamını oluşturduğu, hem de aksiyolojik anlamda geride bıraktığı İttihat ve Terakki'nin mirasını sorgulamaktadır. Bu miras, sadece Balkan kökenli dinamiklerin 1808 (Alemdar Mustafa), 1908 (Meşrutiyet'in ilanı, 1909 (31 Mart) ve 1913 (Babıali darbesi) gibi önemli anlarda İmparatorluğun kaderini belirleyebilmiş olmaları ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, Balkanlar'dan Küçük Asya'ya bir aksiyoloji, bir iktidar ve demografik mühendislik⁹ transferi de gerçekleşmiştir. Bu transfer ise, önemli üyelerinden bir kısmı askerî tıbbiyeden gelen İttihatçılığın biyolojik Darwinizmden sosyal mühendislik alanı-

7 Sebastien Haffner, *Histoire d'un Allemand, Souvenirs 1914-1933*, Actes-Sud, Arles, 2002.

8 Hannah Arendt, *QU'est-ce que la politique?*, Seuil, Paris, 1995, *Essai sur la révolution*, Gallimard, Paris, 1967.

9 Bkz. Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur'. Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008; Fuat Dündar, *Crime of Numbers. The Role of Statistics in the Armenian Question (1878-1918)*, Transactions Books, New Brunswick ve Londra, 2010; Erik-Jan Zürcher, “The late Ottoman Empire as laboratory of demographic engineering”, http://www.sissco.it/fileadmin/user_upload/Attivita/Convegna/regio-ni_multilingue/zurcher.pdf.

na yaptığı transferle atbaşı gitmiştir. Bu aktarımları gerçekleştiren, komitacılık evreninde yetişmiş ve nesnel olarak son derece genç olan elit, sosyal olarak zayıf, ama aksiyolojik olarak İmparatorluğun mevcut bütün kurumlarını marjinalleştirebilecek derecede güçlü bir konumda bulunmaktadır. Emin Türk Eliçin, 1908'i askersiz subayların eylemi, 31 Mart'ı da subaysız askerlerin tepkisi olarak değerlendirmekle önemli bir tespitte bulunmuştu.¹⁰ Sayıları ne olursa olsun, alaylı askerlerin savaş, ve dolayısıyla iç savaş yeteneğine sahip subaylara karşı başarı elde edebilmeleri mümkün değildi. Karadaş'ın çalışması, bu aksiyolojik üstünlüğün son derece az sayıdaki subayın –ve sivilin– 1913 Babıali baskını bu kadar kolaylıkla yapabilmiş olmalarında da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sayısal zaafiyetine, hatta “halkın kendisine düşman olmasına” rağmen¹¹ Kemalist kadronun da bu tür bir üstünlüğe sahip olduğunu, İsmet İnönü açıkça dile getirmektedir.

Klasik devlet teorilerinin empirik olgular yoluyla sorgulanması, aynı zamanda bizi analitik olarak totalitarizm ve otoritarizm arasında da belli bir fark koymaya davet etmektedir. Zoru tümüyle monopolüne alan ve sınırsızlaştıran totalitarizm, toplumsal ve sivil şiddeti empirik olarak imkânsız kılan, kognitif-entelektüel bir düzeyde ise tahayyül bile edilemeyen bir davranışa dönüştürür. Ama aynı zamanda, totalitarizm, kendi içinde de son derece yoğun bir şiddete başvurarak, sistem içi ihtilafları ve “bir kenara çekilme” şeklinde olsa bile pasif muhalefetleri imkânsız kılar. Çeğin'in tahlil ettiği Kemalist Türkiye, bu açıdan daha çok otoriter bir nitelik taşımaktadır. Kemalizm, bir yandan “İstiklâl Harbi'nin çekirdeğini oluşturan “Teşkilatçı” geleceği devam ettirirken, diğer yandan da, bu geleneğin kaçınılmaz bir parçası olan ve en berrak ifadesini iki Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir arada yeraltında bulan¹² devlet içi fragmentasyonun önünü açmış bulunmaktadır. Ama 1926'daki idamlar dışında nispeten az bir iç zor kullanılarak sağlanan bu “başarı”, 1920'lerde ve 1930'larda bölüşülebilecek iktisadi, siyasi ve sembolik kaynakların oldukça sınırlı olması sayesinde mümkün olabilmişti. Devletin zoru ve komitacılığın şiddeti arasındaki ikileme son verilerek kurulan bu kısmi homojen yapı, 1950'lerden sonra Komitacılık modelinin yeniden dirilmesi ile sarsılacaktı.¹³

DP'nin ortaya çıkışı, aynı zamanda Kemalist sistemin bu birleştirici-yönlendirici prensibinin de çöktüğünü ortaya koymaktaydı. Dönem üzerine sos-

10 E. T. Eliçin, *Kemalist Devrim İdeolojisi (Niteliği ve Tarihteki Yeri)*, Ant, İstanbul, 1970.

11 *Ulus*, 17.5.1968.

12 Vahakn N. Dadrian ve Taner Akçam, *Tehcir ve Taktik'. Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları. İttihat ve Terakki'nin Yargılanması, 1919-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

13 Bkz. Doğan Akyüz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir-Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

yolojik araştırmaların yetersizliğine rağmen, tepede kısmen organik bir profile sahip olan CHP ve Kemalist Parti-Devletin, tabanda bir koalisyon niteliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Gülçin Balamir oşkun'un makalesi, bu iktidarın çözümlenmesinin siyasi sahayı partiler arası rekabete açtığını –hatta sağ kanatta oldukça özgürleştirdiğini–, ama liberalizm-demokrasi formülünün hayatiyet kazanamadığını, bu nedenle de her iki kavramın da kısa bir süreçte anlamlarını kaybetmeye mahküm olduklarını göstermektedir. Gerçekten de, Türkiye'de çok partili sisteme geçişin temelinde, biri büyük bir ölçüde “bürokrasi”den, diğeri ise “halk”tan beslenen iki büyük akımın sandıkta hesaplaşması, ama Kemalizmden miras alınan sistemin korunmasında birleşmesi prensibi ya da beklentisi yatmaktaydı. Ne var ki, böyle bir denklem, ancak otoritarizmin iki büyük siyasi bloğunun gerçek anlamda iktidar olmayı hedeflememesi ve tabir yerindeyse, toplumu elbirliğiyle “dondurması” ile mümkün olabilirdi. Oysa ki, 1930'daki son derece kısa süreli Serbest Cumhuriyet Fırkası örneğinin bile gösterdiği gibi, rekabete dayanan bir siyasi arenanın siyasetlesztirilmesinin, sistemin savunulmasına endeksliler olarak aktörsüzleştirilmesi mümkün değildi. Daha sonraki 1960, 1971 ve 1980 darbeleriyle sonuçlanan siyasi rekabet tecrübeleri bu tür bir beklentinin realist olamayacağını bir kez daha gösterecekti. Çok-partililiğe son veremeyen, açık bir şekilde korporatist bir sisteme geçemeyen otoriter sistemin devamı, ancak iktidar partisinin çok kısa bir zaman içinde, her seferinde döneme has otoriter-partizan bir strateji geliştirmesini de kaçınılmaz kılacaktı.

DP, AP, ANAP –ve son olarak da AKP'nin– iktidar pratikleri, ilk başta demokratik talepler dile getirirse bile, Türkiye'deki liberal sağın otoriter bir nitelik kazanmasının neredeyse kaçınılmaz bir kader olarak tekrür ettiğini göstermektedir. Otoritarizmin zaman içinde bu şekilde yeniden üretilmesinin, “sağ liberalizm”in sadece Türkiye'de değil genel olarak bütün dünyada sahip olduğu bazı özelliklerle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Sağ liberalizmin toplumun en zayıf kesimlerinin tehdit ve düşman olarak tanımlandığı bir sınıf temeline dayanması ve 19. yüzyıl “sol liberalizm”inin aksine özgürlükleri değil de toplumsal disiplini savunması, liberalizm-demokrasi ilişkisinin neden bu kadar sorunlu olduğunu da göstermeye yetmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'ye has bazı özelliklerin de göz ardı edilmemesi gereklidir. Bunların başında, muhazakârlığın her şeyden önce dinle eklemlenmiş olması, bunun da, ister istemez, hem 1910 ve 1920'lerde Türkiye'nin İşlâmlaştırılmasını –ve dolayısıyla Türkleştirilmesini– sorgulamayı imkânsız bırakması, hem de Aleviliği radikal bir şekilde dışlaması gelmektedir. Popülizme siyasi/seçimsel yatırım da, kaçınılmaz olarak, “asli kitle” olarak tanımlanan Türk-Sünni “kitle”nin öne çıkarılmasını, bu ikili tanıma denk düşmeyen kategorilerin “millet”in kendilerine karşı birleşmesi gereken “tehdit unsurları”

olarak algılanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu olgu da, kendiliğinden bir otoritarizmi –ve bununla iç içe geçmiş devlet zorunu– ve bu zorun doğurduğu karşı-şiddeti zaman içerisinde yeniden üretmektedir.

Türkiye'ye has bu özellikler, aynı zamanda Fergan Ergut'un önerdiği Türkiye-Latin Amerika karşılaştırmasını da son derece anlamlı kılmaktadır. 1970'lerde, hatta 1980'lerin başında son derece normal görülen bu karşılaştırma, bugünkü koşullarda, iki saha arasındaki ortak noktalardan çok, son onyılları belirleyen farklılıkları anlamamıza imkân sağlamaktadır. Ortak noktalar, doğal olarak 1960'ların ve 1970'lerin solunun "üç-kıtayı" ("Tricontinental") kapsayan neredeyse evrensel hegemonik bir sentaks olarak belirmesiyle açıklanabilir. Romantik bir tahayyül ve bir eylem repertuarı olarak "gerilla" olgusu bu evrenselliğin göze çarpan yönlerinden sadece birisiydi. Bu yıllarda, gerillalığın sadece bir çıplak şiddet olgusu olarak algılanmadığını, aynı zamanda daha geniş bir devlet, sınıf ilişkileri ve ihtilal teorisi çerçevesinde ele alındığını da görmekteyiz. Türkiye'de Mahir Çayan'ın geliştirdiği "sunî denge" teorisi de, bu teorik çerçeve dahilinde değerlendirilmelidir. Arap alemindeki son gelişmeler, 1970'lerin ağır yenilgilerine rağmen bu teorinin kesinlikle küçümsenemeyeceğini, zor kapasitesi ne olursa olsun her iktidarın aynı zamanda bir *illusio* olgusu sayesinde ayakta kalabildiğini göstermektedir. Ama devlet üzerinde çalışmalarında Pierre Bourdieu'nün de katıldığı bu tespit,¹⁴ aynı zamanda Latin Amerika, Türkiye, İran gibi ülkelerde gerilla hareketlerinin neden genellikle başarısız kaldıkları sorusunu da beraberinde getirmektedir. Ergut'un önerdiği gibi bu sorunun cevabı, "ilişkisel boyut"ta aranmalıdır. Kurulu bir "iktidar" gibi bir "gerilla savaşı" da bir süreç değiştirici ilişkiler sahası olarak ele alınmalıdır. İbn Haldun'un şiddet ve uzun erimli savaş teorisi, iktidar ilişkilerini radikal bir şekilde değiştiremeyen, mevcut iktidarın çözülme süreci ile *eşzamanlı* olarak yeni bir zaman, anlam ve güven algısını yaratamayan bir şiddetin ancak kısır bir niteliğe sahip olabileceğini göstermektedir. Troçki'den Vo Nguyen Giap'a kadar 20. yüzyıl gerilla teorileri ile de bu gözlem doğrulanmaktadır. Bu nedendir ki, PKK'nin 1970'lerden çok sonra başlayan gerilla hareketi, ilk hedeflerine varamazsa da, müesseseleşebildiği, Kürdistan'da ve Türkiye'de iktidar ilişkilerini değiştirebildiği ve belli bir siyasi iklimin referans aktörü haline gelebildiği oranda uzun erimli bir zaman dilimine yayılabilmektedir.

Hem Latin Amerika, hem de Türkiye, 1960'lardan 1980'lerin sonuna doğru dünya sistemi ile tam bir bağımlılık ilişkisi içinde bulunmakta ve kırlardan şehirlere yoğun bir göçü de içeren önemli sosyo-ekonomik değişimlere tanık olmaktaydılar. Aralarında bugün gözlemlediğimiz farklılıklar, bir yandan yukarıda ele aldığım din olgusuyla, diğer yandan ise Latin Amerika'da

14 Pierre Bourdieu, *Sur l'Etat. Cours au Collège de France, 1989-1992*, Seuil, Paris, 2012.

aile yapılarının bazı ülkelerde büyük ölçüde sarsılmasından sınıf ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına kadar bir dizi faktörle açıklanabilir. Sınıf ilişkilerinde ortaya çıkan en önemli olgu, 19. yüzyılın başından beri siyasi ve iktisadi sistemi kontrollerinde bulunan ziraî-askeri kökenli oligarşilerin yükselen orta sınıfları entegre edememesi ve bu nedenle de hayatiyet kaybetmesi olarak tezahür etmektedir.¹⁵ Bu gelişmenin sonucu olarak, Ümit Cizre'nin Türkiye bağlamında ele aldığı¹⁶ devlet karteli, bu ülkelerde giderek bürokratik-teknokratik bir temelde yeniden yapılanmış, siyasi anlamda “seçilenler”den oluşan elitlerin büyük ölçüde barışçı iç rekabetini mümkün kılabılmıştır. Türkiye, Mısır, Cezayir gibi ülkeler ve Latin Amerika arasındaki en önemli fark, orta sınıfların 1990'lar ve 2000'lerde birbirlerine zıt tarihsel konumlarda olması, Ortadoğu'da güçlü bir sosyal muhafazakârlık, Latin Amerika'da ise güçlü bir değişim beklentisini dile getirmiş bulunması ile açıklanabilir. Bu olgu, aynı zamanda şiddetin yeniden yapılanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Oligarşiler sonrası entegrasyon kanallarının açılması, 1970'lerin Avrupası'nda olduğu gibi,¹⁷ Latin Amerika'da da siyasal radikalizmi meşurlaştırmış, ama buna paralel olarak da, siyasal şiddetin meşruiyetini son derece sınırlamıştır. Diğer bir tabirle, değişik sosyal kategoriler açısından “şiddetten sivil direnişe” geçiş mümkün olabilmıştır. Bununla eşzamanlı olarak, günlük yaşamın çeteleşmesinin sonucu doğan siyasi olmayan şiddet, Latin Amerika'da büyük ölçekli mafya tipinden yapılar ve devletin mahalli düzeyde özerkleşmiş zor aygıtlarıyla da eklemlenerek, kontrol edilemez bir nitelik kazanmıştır.

“Kürt sorunu”, “radikal İslâm”, “Alevilik”... Bir Latin Amerika çerçevesinde karşılıkları bulunmayan bu kavramların her biri, kendi başına, Türkiye'de salt sosyal-siyasal sorunlar temelinde ayrışmaların ne kadar imkânsızlaştığını göstermektedir. Sosyal olandan etnik kimlik temelli siyasetlere kayış, aynı zamanda, daha 1970'lerde ortak bir güvenlik doktrini temelinde büyük benzerlikler gösteren Türkiye ve Latin Amerika ülkelerinin 30-40 yıl sonra neden birbirleriyle bu denli önemli tezatlar sunduklarını da göstermektedir. Bahar Şahin Fırat'ın 1990'ların şiddeti üzerine çalışması, bu tezatlardan birine değinmekte ve devletin resmî kanunlarıyla belirlenmiş ve dozu zaten hayli yüksek olan “yasal” zordan “gayrimeşru” bir zora kayması sürecini anlamamıza imkân sağlamaktadır. Türkiye'de gayrimeşru ya da “yasadıışı” zor, hem kurumsal, hem de pratik düzeylerde rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

15 Gilles Bataillon, “Les révolutions démocratiques latino-américaines 1978-2004”, *Commentaire*, no. 113, s. 67-78.

16 Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti*, İletişim, İstanbul, 1999.

17 Donatella dela Porta, *Social Movements, Political Violence and the State. A comparative Analysis of Italy and Germany*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.